

Мосьпан Н. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Стаття присвячується питанням перекладу дитячої літератури. На прикладі казки „How the Camel Got his Hump” досліджуються педагогічні аспекти казкової творчості Р. Кінлінга та особливості їх передачі українською мовою. У перекладах за період з 1907 по 2005 роки аналізуються лексичні засоби, що використовуються для передачі авторської семантики тексту, та надається їх оцінка в контексті вимог сучасного перекладознавства.

Ключові слова: переклад, дитяча література, педагогічні аспекти, виховна функція.

Дитяча література відіграє роль педагогічного та соціального інструмента і має специфічні риси, які зумовлюють необхідність особливого підходу до її перекладу. Твори для дітей характеризуються особливою емоційністю, експресивністю, естетичною вмотивованістю мовних засобів, художньою образністю. Усі мовні засоби взаємодіють для вираження естетичного змісту твору через систему художніх образів.

Специфіка перекладу дитячої літератури полягає у тому, що перекладач має враховувати особливості сприймання художнього твору неповнолітнім читачем. Проте часто, намагаючись адаптувати твір, сучасні перекладачі надмірно спрощують дитячий дискурс. Це призводить до нівелювання стилістичних особливостей тексту. Твір не виконує тоді в повній мірі просвітницької та виховної функції, не спонукає дитину до самостійного мислення.

За останні роки в перекладознавстві все частіше присвячується увага проблематиці текстів для дітей. Ця тема знаходить своє відображення не тільки у роботах та збірках доповідей, присвяченим подібним дослідженням, а й у зростанні кількості публікацій у спеціалізованих наукових виданнях.

Слід окремо зазначити зростання попиту на переклади дитячої літератури у сучасному суспільстві, що, на нашу думку, безпосередньо пов'язано з усвідомленням ролі дитячих книжок як важливого педагогічного інструмента.

У цьому контексті слід дати короткий аналіз появи перекладів та їх місця, яке вони посідали в українській літературі.

Історія перекладів одного автора нерідко охоплює десятки чи й сотні років. У процесі перекладу важливим є вибір твору, який найчастіше обумовлений внутрішніми потребами сприймаючої літератури, її здатністю певним чином засвоїти іншонаціональне літературне явище, інтеграційно чи диференційно зреагувати на його художні особливості [1, с.129]. Перекладацька діяльність особливо активізується у періоди переходу до нової стильової формації, у періоди нестійких літературних норм і кризових

явищ у панівній до цього часу стилістиці. Тоді літературі необхідно заповнити існуючі в її еволюційному потенціалі пробіли.

На початку минулого століття видання літератури українською мовою було мізерним у порівнянні, наприклад, з російською внаслідок політичних та економічних причин, і переклад часто відігравав основну роль замість допоміжної, яку він виконував в інших літературах. Проте, не можна не привести влучне висловлення з цього приводу М. Москаленко, який зазначає, що переклад заповнював прогалини і виломи української історії як історії передусім європейської. У XIX і XX ст. це стало особливо наочним, причому в подвійному сенсі: по-перше, як перекладацьке відновлення (в умовах, коли література перейшла з “книжної” на “народну” мову) власної потоптаної культурної історії, пам’яток вітчизняної словесності проминулих століть, – і, по-друге, як уведення матеріалу чужеземних літератур, що мали можливості природного розвитку, у власний загальнокультурний контекст [2, с. 24].

На практиці часто знаходимо декілька перекладів того самого твору. В розумінні російського перекладача В. Микушевича така множинність перекладів “викликана невичерпністю оригіналу як творчого цілого, котре прочитується по-своєму не тільки різними епохами, але й різними поколіннями” [3, с. 69-79].

“Явище множинності перекладів може оцінюватися і величезною кількістю інших чинників – і реальною необхідністю заміни застарілих перекладів, і прагненням до змагання з майстрами-посередниками, бажанням “зробити краще”, і – на жаль! – тривіально-кон’юктурними міркуваннями, і, навіть, забаганкою того чи іншого видавництва (коли немає ніякої необхідності в заміні існуючого перекладу),” – пише А. Федоров [4, с. 74-80]. Своєрідним підсумком багатогранності згаданих ракурсів і поглядів на проблему множинності перекладів можна назвати синтезовану позицію Г. Бельгера: “Множинність перекладів пояснюється, з одного боку, прагненням до ідеалу в образі самого оригіналу, благороднішим пориванням, бажанням по суперничати з самим творцем його, а з іншого боку тим, що переклади стають застарілими і морально, і концептуально, і стилістично; їх слід поновлювати відповідно до мовного, інтелектуального, естетичного рівня нових поколінь” [5, с. 35-41].

Наша стаття присвячена дослідженню педагогічних аспектів казкової творчості Р. Кіплінга та особливостям їх передачі українською мовою у перекладах, виконаних у період з 1907 по 2005 роки. З огляду на це слід зазначити, що інтерес до літературної спадщини відомого англійського письменника й казкаря Редьярда Кіплінга простежується ще з часів його життя. Його твори, зокрема казки, перекладалися багатьма мовами світу. Постійна увага до його творчості спостерігається й з боку українських

перекладачів.

Досліджуючи переклади казок Р. Кіплінга, окремо слід сказати про переклад Іч, датований 1920 роком. Нам, на жаль, не вдалося точно визначити справжнє ім'я перекладача; відомим є тільки літературний псевдонім та ймовірні біографічні відомості. Проте ми дізналися, що цей прихильник українського слова є представником канадської діаспори. Вочевидь, політичні й соціальні обставини, як ми припускаємо, змусили дослідника залишити своє ім'я в таємниці, що, звичайно, не поменшує важливості його перекладу. Більш того, важливим залишається факт створення перекладу саме українською мовою у кризовий для останньої час. На початку століття творили свої твори такі перекладачі, як В. Ткачевич (1907 рік), О. Кривенюк (1918 рік), вже згадуваний нами Іч (1920 рік), Ю. Сірий (1909, 1925 рік).

Зараз знову поживався інтерес до творчості Р. Кіплінга і до його циклу казок "Ось так казки" зокрема. В якості прикладів можна навести переклади Л. Солонька (2000 рік), Є. Бондаренко (2002 рік), В. Панченка (2005 рік). Як нам здається, ця цікавість пояснюється певними економічними та політичними обставинами: в час бурхливих змін і постійного стресу зазначається насиченість книжкового ринку та телебачення інформацією техногенного характеру, насильством і злобою. В таких умовах відчувається духовний голод, прагнення до духовних ідеалів, вічних цінностей, спокою і злагоди, якими надихають добрі дитячі казки, написані майстром слова і до того ж мужньою людиною.

Розгляньмо, як передають смислово навантаженість авторських казкових творів та їхню виховну функцію українські переклади різних поколінь на прикладі оповідання "How the Camel Got his Hump".

Перш за все назвімо тих перекладачів, які доклали зусиль аби розкрити перед українським читачем багатий та неповторний світ образу. У 1907 році вийшла збірка перекладів В. Ткачевича; у 1920-му – українця, який емігрував в Канаду, відомого нам під псевдонімом Іч; у 1957-му – Л. Солонька, у 2000-му – Л. Солонька і Ю. Лісняка; у 2001-му – С. Шалая і Ю. Худякова та в 2002 – Є. Бондаренко. Ці шість текстів не можна назвати братами-близнюками, хоча й батько в них один. З'ясуємо, що ж робить їх несхожими, що за ідея структурує всі мовностилістичні засоби, якими скористався англійський письменник, і оцінімо особливості субстанції вираження перекладачами при декодуванні художнього образу.

"Як верблюд одержав свій горб". Ця назва, як і більшість інших назв казок збірки, нагадують численні запитання, якими просто закидають батьків малюки. До речі, К. Чуковський в своїй монографії "Від двох до п'яти" наводить безліч прикладів "дитячого словотворення, в якому виявляється невгамовна й безпосередня дитяча фантазія, яка у своєму нестримному

польоті сягає нечуваних для нас, дорослих, вершин” [6, с. 195]. Кіплінг, як майстер слова, апелює до дитячого світобачення – і в цьому успіх його казок. Для того, щоб досягти такого ж впливу й на українського маленького читача, перекладач повинен враховувати прагматичний елемент текстопобудови і докладати зусиль, аби зберегти оригінальні субстанції вираження, відтворюючи кіплінгівську казкову мову.

Отже, колись, певно, були казкові часи, коли верблюд жив собі на світі і мав зовсім інший вигляд. Одразу постає питання про те, що було причиною зміни фенотипу, тим самим автор пробуджує цікавість малюка до сюжету казкової історії вже з самих перших рядків. Тварина була дуже ледача, вперта та нечемна. І за це вона була покарана: Джин зробив Верблюда горбатим, аби він більше не гиркав. Очевидна дидактична направленість анімалістичної історії, в якій вже “немає верблюда як тварини – маска спала і тварина набула індивідуальних рис характеру” (переклад наш. – Н. М.) [7, с. 69]. Ця думка і є основою, яка підпорядковує собі всі елементи твору, бо пафос справи, обов’язку та праці виражений як осуд ледаря Верблюда, що не бажав працювати. Повчальність казки можна відчутти завдяки дії образів, які утворюють авторський дискурс. Незважаючи на явну вигадку і незвичайність сюжету, в казці міститься вказівка на реальність подій, бо точно позначено їхнє географічне місце – Аравія. Для перекладача, звичайно, важливо враховувати навіть незначні на перший погляд деталі авторського тексту, бо вони зазвичай містять сигніфікативні елементи образів, зберігаючи, як сакральна земля, свої таємниці в очікуванні на свого археолога-відкривача. Розгляньмо, наскільки перекладачам вдалося передати процес семіозису засобами української мови.

Так, В. Ткачевич невмотивовано вживає конверсійний порядок слів, не милозвучний з погляду сьогодення – *“страшної пустині виючої” (то так значить, що на пустині лиш розлягалось вите диких звірів)* [8, с. 23], декодуючи авторське *“Howling Desert”*. Зазначений переклад є прикладом застосування недоречної модуляції при перекладі. Крім того, автор українського тексту робить уточнення, подаючи речення в дужках. На нашу думку, вибір саме такого рішення наочно демонструє, наскільки перекладач вільно поводить з оригіналом.

З метою оцінки якості перекладів цікаво порівняти стилі тлумачів, які працювали над твором приблизно в той самий історичний час. Їхні способи осягнення авторської картини світу і відтворення її українською мовою позначені схожими рисами. Так, перекладач під псевдонімом Іч, декодуючи кіплінгівську лексію *“Howling Desert”*, теж вдається до описового перекладу: замість вжитого автором словосполучення бачимо уточнювальний зворот – *“пустиня, повна вереску звірят”* [9, с. 3]. Але прагматичний аспект образу відтворений набагато майстерніше, ніж у його сучасника.

Як зазначалося вище, перекладацьке рішення в декодуванні кіплінгівського *“Howling Desert”*, запропоноване В. Ткачевичем, за перекладацьким методом можна зарахувати до так званого вільного перекладу. Інший відповідник цієї лексії пропонує Є. Бондаренко – в неї *„пустеля курна”* [10, с. 21]. Однак не забуваймо, що “перекладаючи для дитячого читання, потрібно більше піклуватися про доступність мови, аніж при перекладі для підготовленого дорослого читача” (переклад наш. – Н. М.) [11, с. 58]. Тому, вибираючи лексичні засоби із синонімічного ряду, варто обирати саме такі, які будуть природно сприйматися дитячою аудиторією, чого, на наш погляд, не можна повною мірою сказати про наведене вище перекладацьке рішення.

Окремо слід прокоментувати український текст Л. Солонька, Л. Солонька і Ю. Лісняка. До речі, їхні переклади – це якісно новий підхід до вирішення лексико-стилістичних текстових проблем кіплінгівських образів, які демонструють при цьому високий рівень мовної культури. Візьмімо авторське *“Howling Desert”* [12, с. 17], яку ми аналізували раніше у перекладах інших авторів. В тексті ми помітили різні способи декодування наведеної фрази. Адекватно відобразили середовище проживання Л. Солонько, Л. Солонько і Ю. Лісняк, В. Панченко, С. Шалай та Ю. Худяков, які називають пустелю, де за тих часів жив верблюд, *“ревучою”* [13, с. 8; 14, с. 98; 15, с. 97; 16, с. 170]. Як бачимо, існує достатня кількість нейтральних та емоційних слів, що дає можливість автору точно висловити всі відтінки і розставити акценти. Проте вкотре ми помічаємо, що Л. Солонько (1957 рік) та Л. Солонько і Ю. Лісняк (2000 рік) звертають увагу не тільки на первинне і вторинне значення образу, а й на своєрідність авторської мови – стриману, чітку, динамічну і значущу.

Проаналізуймо ще один текстовий фрагмент, з якої впливають особливі риси характеру Верблюда – лінощі: *“when anybody spoke to him he said ‘Humph!’ Just ‘Humph!’ and no more”* [12, с. 17]. Переклад В. Ткачевича в цілому адекватно передає семантику авторського висловлювання для сучасного читача, проте із заміною “зараз” на “одразу” текст, напевне, сприймався би сьогодні природніше: *“А як хто до нього заговорить, то він зараз каже:*

“Гм – гррб!” Саме “Гм – гррб!” та більше нічого” [8, с. 23].

Синхронічний зріз тогочасної української мови видає багато в чому ознаки її застарілості. Так, В. Ткачевич користується правописом, який давно вийшов із вжитку – так званою кулішівкою. У перекладах сучасної доби деякі мовні аспекти розроблені набагато краще і різноманітніше. Наприклад, слово “spoke” в оточенні “when anybody spoke to him” тлумачиться в творах початку ХХ ст. як “заговорить”. Проте і В. Панченко в перекладі казки, що побачив світ зовсім недавно, у 2005 році,

застосовує неправомірну граматичну трансформацію, вживаючи також доконаний вид дієслова: “Жив він серед широкої Ревучої Пустелі, бо не любив ніякої роботи... й ледарював собі досхочу. Тільки-но хто заговорить до нього, він лиш ревне: “Гир-р!” Тільки “гир-р...” – та й по всьому” [15, с. 97]. Не зовсім точний переклад ми помічаємо в цього українського перекладача не вперше: така закономірність простежується у способі відтворення ним кіплінгівського тексту, складаючись в особливий ідіостиль.

Звернімося до перекладу, виконаному тлумачем під псевдонімом Іч. Характерно, що він створював свій варіант англійської казки „How the Camel got his Hump” приблизно в той самий час, що й В. Ткачевич. Проте його переклад відрізняється в кращий бік. Так, Іч, мабуть, дослідив першотвір уважніше і помітив причинно-наслідковий зв'язок – Верблюду жив саме в пустелі через те, що не мав бажання працювати, – і відтворив цю авторську думку так: “Жив там (у пустелі – прим. Н.М.) тому, щоби не працювати”. Дійсно, в цій географічній зоні необхідності виконувати будь-яку роботу майже немає – кругом одні піски. Однак, йому не вдалося уникнути деяких огріхів: англійські дієслова “spoke”, “said” в оточенні “when anybody spoke to him he said” він декодує, вживаючи їх в доконаному виді, як і його сучасник В. Ткачевич, – “Коли хто до нього заговорив, то відповідав”. Справді, минулий неозначений час англійського дієслова часто відповідає українському у формі минулого часу доконаного виду саме через характер дії, проте контекстуальне значення є першочерговим. Тому, на нашу думку, вживання дієслів “заговорив, відповідав” у доконаному виді замість природного недоконаного являє собою приклад граматичного буквализму, і є вадю, яка суттєво шкодить художності твору.

Продовжмо розбір особливостей субстанції вираження при перекладі образу верблюда. Ми розглянули слово “spoke” в оточенні “when anybody spoke to him” у перекладах початку ХХ ст. У перекладі Л. Солонька і Ю. Лісняка (2000 рік) знаходимо такий лексичний відповідник наведеному слову, як “озивався”, у Л. Солонька (1957 рік) – “звертався”, які видаються цілком природними – застосування прийому конкретизації допомогло адекватніше передати авторську синтаксичну конструкцію. Переклад, виконаний С. Шалаєм і Ю. Худяковим, майже дослівно повторює твір Л. Солонька і Ю. Лісняка, звідси впливає припущення про надмірне використання цими перекладачами вищевказаного тексту як підрядника при створенні власного варіанта тлумачення авторської картини світу, реалізованої в першотворі.

На думку Р. Кіплінга, верблюд “did not want to work” – тобто не бажав працювати. В. Ткачевич наводить такий переклад: “у того верблюда не було охоти до роботи”, проте, згідно зі своїм розумінням і в руслі панівного на той час перекладацького методу, він дає власну характеристику образу,

називаючи верблюда “безлично лінивим”. За змістом, зрештою, пояснення правильне; на наш погляд, цей варіант, запропонований В. Ткачкевичем, можна зарахувати до лексики, архаїчної з погляду сьогодення, яка може залишитися незрозумілою для маляти.

Розгляньмо приклад адекватного перекладу авторської лексії, яка декодується Л. Солоньком як “бо ж зеть не хотів працювати”. Л. Солонько і Ю. Лісняк та С. Шалай і Ю. Худяков пропонують схожий варіант: “зовсім не хотів працювати”. Вважаємо, що такі переклади ілюструють правильний вибір питомих засобів рідної мови для адекватної передачі значення образу. Переклад, здійснений В. Панченком, можна цілком віднести до цієї групи також: “бо не любив ніякої роботи”.

Доречно зробити висновок наведених міркувань словами дослідниці Т. Пууртінен, яка наголошує, що дитяча література виступає не тільки інструментом для розважання дитини та прищеплення їй навичок читання, але також слугує для передачі світогляду, знань, цінностей та усталених моделей поведінки. У дитячих книжках завжди присутній дидактизм або в експліцитній, або в імпліцитній формі. Принцип для дитини, часто доповнюється або іноді вступає у суперечку з вимогами легкозрозумілості: як мова, так і зміст дитячих книжок адаптуються до здатності читачів читати та розуміти прочитане [17, с. 524-533]. Саме дидактизм, корисність анімалістичних оповідань, для сприйняття яких дитячий вік є сензитивним, ми намагалися проілюструвати у нашій статті на прикладі перекладів казки Р. Кіплінга.

Використана література:

1. Дюришин Д. Теория сравнительного изучения литературы : пер. со словац. / Д. Дюришин. – М. : Прогресс, 1979. – 320 с.
2. Москаленко М. Тисячоліття: переклад у державі слова // Тисячоліття: Поетичний переклад України-Русі. – К. : Дніпро, 1995.
3. Микушевич В. К вопросу о романтическом переводе // Актуальные проблемы теории художественного перевода : в 2 т. – М. : Союз писателей СССР, Сонет по художественному переводу, 1967. – Т. 1
4. Федоров А. Ценить мастерство // Теория и практика перевода. – К. : Вища школа, 1989. – Вип. 16.
5. Бельгер Г. К. С пользой осмыслить опыт переводчиков // Теория и практика перевода. – К. : Вища школа, 1988. – Вип. 15.
6. Чуковский К. И. От двух до пяти / К. И. Чуковский. – М. : Просвещение, 1966. – 399 с. – (Советская Россия).
7. Бурцев А. А. Английская литературная сказка конца XIX–начала XX века : учебное пособие / А. А. Бурцев, Н. В. Семина. – Якутск : Изд-во Якутского госуниверситета, 1991. – 84 с.
8. Кіплінг Р. От собі казочки ; [пер. Вас. Ткачкевича]. – Галицька накладня Якова Оренштайна в Коломії, 1907. – 55 с.
9. Кіплінг Редіард. Як верблюд дістав горб? ; [пер. Іч ; худ. О. Курилас]. – Станіславів : Накладом Видавництва “Бистриця” (Канадське Товариство Приятелів України (Осередок Торонто) Проект “Відродження”). Домашня бібліотека Дм. А. Николяка. Печатано в Коломії у А. Кисілевського, 1920. – 10 с. : з іл. – (Діточі читання; Ч. 9). – На обкл. авт. не зазнач.

10. *Kipling R.* Кіт, що гуляв як сам собі знав та інші казки Редьярда Кіплінга. Казка; [пер. Є. Бондаренко; літ. обробка І. Бондаря-Терещенка; худож. Т. Пліска]. – Х. : “Ранок”, 2002. – 96 с. : іл. – (Дивовижні історії).
11. *Левый И.* Искусство перевода / И. Левый; [перевод с чешского Вл. Россельса]. – Москва : Прогресс, 1974. – 382 с.
12. *R. Kipling.* Just So Stories for Little Children / Р. Киплинг. Просто сказки [книга для чтения на английском языке]. – СПб. : КАРО, 2004. – 288 с. : ил. – (“Original reading”).
13. *Kipling R.* Як і чому. Казки. ; [пер. Л. Т. Солонько]. – К. : Державне видавництво дитячої літератури УРСР, 1957. – 119 с.
14. *Kipling R.* Як і чому. Казки /Для мол. та серед. шк. віку / ; [пер. Л. Т. Солонько, Ю. Я. Лісняк]. – К. : Школа, 2000. – 154 с. – (Хрестоматія школяра).
15. *Kipling D. P.* Казки / пер. з англ. В. Панченка; худож. П. Репрінцев. – К. : Махаон-Україна, 2005. – 112 с. : іл. – (Подорож у казку).
16. *Kipling R.* Казки / пер. С. Г. Шалай, Ю. Б. Худяков; худ. М. Пильцин. – Донецьк : “Донеччина”, 2001. – 512 с. : з іл. – (Серія “Для маленьких друзів”).
17. *Puurtilinen T.* Syntax, Readability and Ideology in Children’s Literature // Meta: journal des traducteurs / Meta: Translators’ Journal. – Vol. 43. – № 4, 1998. – P. 524-533.

МОСЬПАН Н. В. Педагогические аспекты перевода детской литературы.

Статья посвящается вопросам перевода детской литературы. На примере сказки “How the Camel Got his Hump” исследуются педагогические аспекты сказочного творчества Р. Киплинга и особенности их передачи на украинском языке. В переводах за период с 1907 по 2005 годы анализируются лексические средства, которые используются для передачи авторской семантики текста, и дается их оценка в контексте требований современного переводоведения.

Ключевые слова: перевод, детская литература, педагогические аспекты, воспитательная функция.

MOSPAN N. V. Pedagogic aspects of translation of children’s literature.

The article is devoted to translation of children’s literature issues. Pedagogic aspects of fairy works of R. Kipling and specific features of their conveying in Ukrainian are researched based on the example of the fairy tale “How the Camel Got his Hump”. Lexical means used for conveying author text semantics are analysed and their evaluation in the context of contemporary translation studies requirements is made for translations over the period from 1907 to 2005.

Keywords: translation, children’s literature, pedagogic aspects, character building function.

**Назола О. В.
Академія Служби безпеки України**

ПЕРЕВАГИ І НЕДОЛІКИ ЕКСПЛІЦИТНОГО ТА ІМПЛІЦИТНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ГРАМАТИКИ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті подано порівняльний аналіз двох підходів – експліцитного та імпліцитного – до формування ініомовної граматичної компетенції студентів. Наведено переваги та недоліки даних підходів, запропоновано найбільш раціональні шляхи їх використання в навчальному процесі.

Ключові слова: експліцитний, імпліцитні знання, засвоєння, навчання, викладання, переваги, недоліки.